

โครงการจัดการความรู้และเครือข่ายการวิจัยสุขภาวะทางจิตวิญญาณ

หลักการและเหตุผล

ในราวหนึ่งทศวรรษเศษที่ผ่านมา ความตื่นตัวต่อมิติทางจิตวิญญาณของชีวิตได้กลายเป็นปรากฏการณ์สากลที่พบเห็นได้ในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก การแพร่หลายของหนังสือและการเกิดขึ้นของเว็บไซต์ทั้งในแนววิทยาศาสตร์ใหม่ (New Science) และแนวจิตวิญญาณ (neo-traditional) ไม่ว่าจะเป็นโยคะ ชี่กง การแพทย์ทางเลือก สุขภาพองค์รวม หรือสมาธิภาวนารูปแบบต่าง ๆ หรือการเกิดขึ้นของสถาบันวิชาการที่มุ่งศึกษาค้นคว้าเรื่องเกี่ยวกับจิตวิญญาณและภูมิปัญญาทางศาสนธรรม เช่น Mind – Life Institute, Naropa University. Institute of Noetic Science รวมทั้งการเกิดขึ้นของวิทยาการสาขาใหม่ ๆ เช่น Transpersonal psychology, Deep ecology หรือการวิจัยเกี่ยวกับผลของสมาธิภาวนาที่มีต่อสุขภาพ ล้วนสะท้อนถึงความพยายามเข้าถึงอีกด้านหนึ่งของชีวิตที่โลกทัศน์แบบวัตถุนิยมได้ละเลยมากกว่า 1 ศตวรรษ

ในสังคมไทยนั้น การตื่นตัวในเรื่องจิตวิญญาณได้ก่อตัวกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกระบวนการร่าง พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ ซึ่งขยายกรอบการพิจารณาสุขภาพให้ครอบคลุมไปถึงมิติทางจิตวิญญาณหรือมิติทางปัญญา นอกจากนั้นสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพยังได้มีการริเริ่มการสนับสนุนการพัฒนาสุขภาวะทางจิตวิญญาณ โดยได้มีการดำเนินการโครงการต่าง ๆ มาแล้วระยะหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การทำงานในด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณนั้น ยังประสบกับปัญหาสำคัญ คือ การขาดการจัดการความรู้ให้เป็นระบบและการทำให้องค์ความรู้ที่มีอยู่ทั้งในระดับสากลและในประเทศอยู่ในลักษณะที่เหมาะสมแก่การใช้ขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ในสังคม นอกจากการประมวลองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างและพัฒนาเครือข่ายการวิจัยที่มีความต่อเนื่องทั้งเพื่อส่งเสริมการวิจัยสร้างความรู้ใหม่ ๆ ที่จำเป็นสำหรับการใช้งานและเพื่อสร้างชุมชนนักวิชาการที่สนใจศึกษาค้นคว้าในเรื่องสุขภาวะทางจิตวิญญาณอย่างต่อเนื่อง

ในด้านการทบทวนและประมวลองค์ความรู้นั้น นอกจากจะต้องสร้างฐานข้อมูลความรู้ที่เป็นหมวดหมู่เหมาะแก่การใช้งานแล้ว การขับเคลื่อนและสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณยังจำเป็นต้องสร้างกรอบทางทฤษฎีที่ชัดเจนเพื่อให้สามารถกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การทำงานได้ และเนื่องจากสุขภาวะทางจิตวิญญาณเป็นแนวความคิดใหม่ที่สามารถตีความไปได้หลายลักษณะ การประมวลความรู้เพื่อวางกรอบการทำงานเบื้องต้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นโดยจะต้องสร้างความชัดเจนในประเด็นข้อโต้แย้งที่ยังไม่สามารถหาข้อตกลงกันได้ เช่น การนิยามความหมายของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ การหาองค์ประกอบและปัจจัยกำหนดต่าง ๆ ตลอดจนความเป็นไปได้ของการมีตัวชี้วัดที่จะใช้ในการประเมินสุขภาวะทางจิตวิญญาณ เป็นต้น

ในการที่จะผลิต แสวงหา และพัฒนาความรู้เกี่ยวกับสุขภาวะทางจิตวิญญาณจำเป็นต้องมีกลไกการบริหารจัดการความรู้และการสร้างชุมชนทางวิชาการที่เข้มแข็งที่ทำหน้าที่ติดตามวิเคราะห์ ตั้งประเด็นและทำการค้นคว้าวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ เพื่อให้สามารถชี้แนะหรือนำเสนอทางออกแก่การพัฒนาสุขภาพที่เชื่อมโยงไปสู่มิติทางจิตวิญญาณได้ โดยกลไกการบริหารจัดการความรู้จะต้องมีการจัดกิจกรรม

ทางวิชาการอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับบุคคล องค์กร และสถาบันเพื่อระดมศักยภาพที่มีอยู่ทั้งในและต่างประเทศเพื่อการสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับการบ่มเพาะนักคิด/นักวิจัย/นักวิชาการที่มีศักยภาพรุ่นใหม่ ๆ ในลักษณะสหวิทยาการที่มีความรู้ความสามารถเพื่อการพัฒนาความรู้ด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวม ประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งในระดับสากลและภายในประเทศเพื่อสร้างฐานข้อมูลและความรู้ให้เป็นระบบและเหมาะสมแก่การใช้ประโยชน์ในการขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณ
2. เพื่อพัฒนารอบวิธีคิดที่ทำให้เกิดจุดมุ่งและแนวทางที่ชัดเจนในการสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณ เช่น การอธิบายความหมายของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ องค์ประกอบ ปัจจัยกำหนดต่าง ๆ และตัวชี้วัดการประเมินสุขภาวะทางจิตวิญญาณ
3. เพื่อพัฒนาเครือข่ายนักวิชาการและนักวิจัยให้สามารถผลิต พัฒนา และใช้ประโยชน์จากแนวคิด ทฤษฎีและองค์ความรู้ด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณ รวมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างกันและก่อตัวเป็นชุมชนทางวิชาการที่เข้มแข็ง

แนวคิดในการดำเนินงาน

1. การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต การแสวงหา การประยุกต์และการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ โดยจำเป็นต้องคัดกรองความรู้ที่เหมาะสมแก่การใช้งาน (working knowledge) ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้เทคนิคเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงวิธีคิดที่ถูกต้องเหมาะสม โดยถือว่า ความรู้ที่ใช้งานได้ (effective knowledge) มีพลวัตและสัมพันธ์กับบริบทของการปฏิบัติการ ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขแวดล้อมภายนอก หรือรูปแบบองค์กร การประมวลองค์ความรู้จึงเป็นกระบวนการที่ต้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปฏิบัติการ และไม่ใช่ภารกิจเบ็ดเสร็จในตัวเองที่จบลงด้วยการส่งเอกสารรายงาน แต่ต้องเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่สัมพันธ์กับเครือข่ายปฏิบัติการที่ดำเนินไปในระยะยาว
2. การประมวลองค์ความรู้จะต้องเป็นกระบวนการที่มีการแลกเปลี่ยนกับองค์กรปฏิบัติการที่ต้องการใช้ประโยชน์จากชุดความรู้ที่พัฒนาขึ้น ในขณะเดียวกันก็ต้องเชื่อมโยงกับเครือข่ายนักวิชาการจากสหสาขาเพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้จากกระบวนการวิจัยเกิดขึ้นได้ในระยะต่อไป การจัดกลไก ประชุม แลกเปลี่ยนกันให้สม่ำเสมอเพื่อพัฒนาเป็น Thematic Research จึงมีความสำคัญ
3. ประเด็นสำคัญที่จะต้องทบทวนคือ นิยามและแนวคิดเรื่องปัจจัยกำหนดมีข้อจำกัดอย่างไรหรือไม่ในการใช้มองการขับเคลื่อนแผนสุขภาพทางจิตวิญญาณ เพราะนิยามกำหนดแบบตายตัวและปัจจัยที่เป็นความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลลัพธ์ (Cause and effect) เป็นเส้นตรง (linear) ในกระบวนการทัศน์แบบนิวตันนั้น ได้รับการท้าทายจากความรู้ทาง

วิทยาศาสตร์ควอนตัมฟิสิกส์ที่ปฏิเสธชี้ชัดลงไปว่า ปัจจัยกำหนดต่าง ๆ นั้นจะก่อให้เกิดผลโดยตรงในเชิงกลไกที่เราสามารถคาดการณ์ได้ คำถามการวิจัยจึงอยู่ที่เราจะมีวิธีมองแผนงานการขับเคลื่อนสุขภาวะทางจิตวิญญาณอย่างไร เพื่อที่จะได้เห็นนิยามเพื่อการปฏิบัติการ (operational definition) องค์ประกอบปัจจัยที่ช่วยให้การทำงานมีโอกาสประสบความสำเร็จได้

4. ตัวชี้วัดเป็นปัญหาที่เราัมักจะพบในการบริหารแผนงานต่าง ๆ โดยเฉพาะแผนงานทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีความพยายามที่จะหาตัวชี้วัดที่ประเมินผลสำเร็จหรือผลลัพธ์ของการดำเนินการแนวคิดเรื่องตัวชี้วัดจำเป็นต้องมีการทบทวนให้เกิดความชัดเจนว่า ในเงื่อนไขอย่างไรบ้างที่เราสามารถกำหนดตัวชี้วัดขึ้นได้ ในเชิงทฤษฎีของการประเมินผลนั้น ตัวชี้วัดเป็นเพียง parameter หรือ proxies สำหรับการอนุมานผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเราไม่สามารถวัดได้โดยตรงเป็นอย่างไร นั้นย่อมาหมายความว่าตัวชี้วัดต่าง ๆ ล้วนจะต้องมีทฤษฎีมาเป็นตัวชี้้นำกำกับทั้งสิ้น ในกรณีของสุขภาวะทางจิตวิญญาณนี้ จำเป็นต้องสร้างกรอบแนวคิดที่เกี่ยวกับสุขภาวะทางจิตวิญญาณที่ชัดเจนเป็นที่ยอมรับระดับหนึ่ง เพื่อให้การประเมินผลเป็นไปได้
5. การจัดการความรู้และเครือข่ายนักวิจัยเน้นการสร้างชุมชนวิชาการที่เข้มแข็งโดยมีกิจกรรมทางปัญญาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอและเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับบุคคล องค์กร และสถาบันเพื่อระดมศักยภาพที่มีอยู่ในรูปของ collaborative research ที่นักวิจัยทำงานร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันต่อกัน โดยมีการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นค่านิยมหลักและเน้นความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

ขอบเขตเนื้อหาการดำเนินงาน

1. การประมวลองค์ความรู้สุขภาวะทางจิตวิญญาณจะดำเนินการโดยครอบคลุมงานศึกษาวิจัยหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ ทั้งที่เป็นเอกสาร สิ่งพิมพ์ และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ โดยจะทำการทบทวนงานชิ้นสำคัญ ๆ ในกลุ่มงานอย่างน้อย 5 กลุ่ม ต่อไปนี้
 - ด้านวิทยาศาสตร์และการแพทย์
 - ด้านปรัชญาและศาสนา
 - ด้านสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา
 - ด้านจิตวิทยา
 - ด้านวรรณกรรมและศิลปะ
2. โจทย์การวิจัยที่โครงการประมวลองค์ความรู้นี้มีมุ่งแสวงหาคำตอบ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ
 - 2.1) องค์ความรู้ด้านการจัดการแผนงานและการประเมินผล

จะดำเนินการให้ครอบคลุมมิติทางจิตวิญญาณสำคัญ ๆ โดยในเบื้องต้นได้กำหนดหัวข้อย่อยที่จะทบทวนครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

 - การให้ความหมายของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ การให้ความหมายสุขภาวะทางจิตวิญญาณมีความจำเป็นและเป็นไปได้หรือไม่ ในเงื่อนไขหรือบริบทใด หากมีความจำเป็น การนิยาม การ

อธิบายหรือการให้ความหมายลักษณะใดบ้างที่เป็นไปได้ และเป็นประโยชน์กับการทำงานด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณ

- **ปัจจัยกำหนดของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ** เราสามารถระบุปัจจัยกำหนดสุขภาวะทางจิตวิญญาณได้หรือไม่ หากระบุได้ มีอะไรบ้าง และหากไม่สามารถระบุได้ การทำงานเพื่อสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณจะทำได้อย่างไร
- **องค์ประกอบของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ** องค์ประกอบของสุขภาวะทางจิตวิญญาณสามารถแจกแจงได้อย่างไรบ้าง การจำแนกแจกแจงองค์ประกอบแบบต่าง ๆ มีประโยชน์อย่างไร
- **ความสัมพันธ์และผลของสุขภาวะทางจิตวิญญาณที่มีต่อสุขภาพโดยรวมของมนุษย์** ความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาวะทางจิตวิญญาณกับสุขภาวะมิติอื่น ๆ เช่น สุขภาวะทางกาย ทางใจ และทางสังคมเป็นอย่างไร มีหลักฐานที่แสดงถึงมิติสุขภาวะเหล่านี้ว่าส่งผลต่อกันหรือไม่อย่างไร
- **การประเมินสุขภาวะทางจิตวิญญาณ** การประเมินสุขภาวะทางจิตวิญญาณควรเป็นอย่างไร ตัวชี้วัดของสุขภาวะทางจิตวิญญาณมีได้หรือไม่ ในเงื่อนไขใด หากมีได้ ตัวชี้วัดนั้น ๆ มีความจำเพาะ ความไว ความเที่ยง และความน่าเชื่อถือได้ในระดับใด

การประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องให้สามารถตอบคำถามเหล่านี้ได้จะทำให้การทำงานสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณมีความชัดเจน จึงเป็นภารกิจแรก ๆ ของการจัดการความรู้ที่ต้องดำเนินการเพื่อเป็นรากฐานในการขับเคลื่อนงานด้านนี้ในอนาคต

2.2) องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณด้านต่าง ๆ

การประมวลองค์ความรู้จะมุ่งหาข้อสรุปสำคัญ ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการทำงานเกี่ยวกับสุขภาวะทางจิตวิญญาณในแง่มุมต่าง ๆ ในเบื้องต้นนี้ ได้กำหนดประเด็นที่จะทำการทบทวนครอบคลุมเนื้อหาหลัก 5 ด้านได้แก่ ด้านวิทยาศาสตร์กับการแพทย์ ด้านปรัชญาและศาสนา ด้านสังคมและมานุษยวิทยา ด้านจิตวิทยา และด้านศิลปและวรรณกรรม

แนวทางในการดำเนินการ การดำเนินงานจะแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอนสำคัญคือ

1. การรวบรวมข้อมูลเอกสาร หนังสือ และผลงานที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยการสืบค้นในห้องสมุดสำคัญ ๆ 6 แห่ง คือ สถาบันวิทยบริการ ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดธรรมศาสตร์ ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสรินธร หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และห้องสมุดมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยจะประมวลให้ได้เอกสารสำคัญอย่างน้อย 1,000 รายการ
2. การสืบค้นแหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์จะเน้นการสำรวจอย่างกว้างขวางในฐานข้อมูลที่เข้าถึงได้จากอินเทอร์เน็ต โดยให้ความสำคัญไปยังแหล่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือโดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งข้อมูลที่เป็นสถาบันศึกษาและสถาบันวิจัยที่มีความน่าเชื่อถือทางวิชาการ
3. วิเคราะห์เพื่อให้สามารถตอบคำถามการวิจัยตั้งที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น โดยให้สามารถพัฒนาเป็นชุดความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้ และเป็นแนวทางในการจัดการแผนงานด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณได้อย่างชัดเจน

4. ตลอดระยะเวลาการดำเนินงาน จะมีการประชุมวิชาการในเครือข่ายนักวิชาการที่เกี่ยวข้องเกิดขึ้น สม่ำเสมอทุกเดือน ทั้งเพื่อการนำเสนอข้อค้นพบ และอภิปรายถกเถียงในหมู่ผู้สนใจ และเพื่อสร้างความสัมพันธ์และแสวงหาความร่วมมือทางวิชาการระหว่างกัน
5. รวบรวมและเรียบเรียง จัดพิมพ์รายงาน

ระยะเวลาการดำเนินงาน รวม 24 เดือน (2 ปี) โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะแรก	6	เดือน ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2548 – เดือนมีนาคม 2549
ระยะที่สอง	12	เดือน ตั้งแต่เดือนเมษายน 2549 – เดือนมีนาคม 2550
ระยะที่สาม	6	เดือน ตั้งแต่เดือนเมษายน 2550 – เดือนกันยายน 2551

งบประมาณ ได้รับการสนับสนุนจากแผนงานพัฒนาจิตเพื่อสุขภาพ ตามรายงวด

งวดแรกระยะเวลา 6 เดือน (ตค.48-มีค.49)	รวมทั้งสิ้น	1,099,950
งวดสองระยะเวลา 12 เดือน (เมย.49-มีค.50)	รวมทั้งสิ้น	939,800
งวดสามระยะเวลา 6 เดือน (เมย.-กย.50)	รวมทั้งสิ้น	563,400
	รวมทั้งสิ้น	2,603,150

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ฐานข้อมูลของฐานวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้องและรายการบรรณานุกรมประมาณ 1,000 รายการ
2. ได้กรอบแนวคิดที่ใช้ในการทำงานขับเคลื่อนเรื่องสุขภาวะทางจิตวิญญาณได้ใน 5 ประเด็น คือ
 - การนิยามและการให้ความหมายของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ
 - ปัจจัยกำหนดสุขภาวะทางจิตวิญญาณ
 - องค์ประกอบสุขภาวะทางจิตวิญญาณ
 - ความสัมพันธ์และผลของสุขภาวะทางจิตวิญญาณที่มีต่อสุขภาพโดยรวม
 - การประเมินและการกำหนดตัวชี้วัดสุขภาวะทางจิตวิญญาณ
3. ได้ฐานข้อมูลและชุดความรู้ที่สามารถใช้ประโยชน์ในการขับเคลื่อนสุขภาวะทางจิตวิญญาณใน 5 ด้านได้แก่ ด้านวิทยาศาสตร์กับการแพทย์ ด้านปรัชญาและศาสนา ด้านสังคมและมนุษยวิทยา ด้านจิตวิทยา และด้านศิลปะและวรรณกรรม
4. เกิดชุมชนวิชาการและเครือข่ายนักวิจัยด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณที่เข้มแข็ง